

AUTOREFERAT

1. Imię, nazwisko:

IWONA HELENA PUGACEWICZ

2. **Wykształcenie, stopnie naukowe:**

- a) 1997, Uniwersytet Warszawski – dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie historii; tytuł rozprawy: *Przemoc i bezpieczeństwo publiczne w województwie łęczyckim: XVII-XVIII w. (La violence et la securite publique dans la voivodie de Łęczyca: XVIIe – XVIII siècle)*1, praca napisana w języku francuskim; promotor – prof. dr hab. Antoni Mączak, recenzenci: prof.dr hab. Jacek Staszewski, prof.dr hab. Andrzej Wyczański
- b) 1995, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paryż – studia doktoranckie, *Diplôme d'études approfondies* praca napisana pod kier. prof. Roberta Descimon
- c) 1988, Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku, uzyskanie stopnia magistra na podstawie obrony pracy magisterskiej napisanej pod kier. prof. Stefana Mellera, nagrodzonej na konkursie im. Stanisława Herbsta, pt. *Prymas Michał Jerzy Poniatowski- życie i zgon.*

3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu:**

- a) 2017 – nadal, Uniwersytet Warszawski: adiunkt na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii, od 1 lutego 2017 r. na stanowisku naukowo-technicznym.
- b) 2006 - 2016, Uniwersytet Warszawski, adiunkt na Wydziale Historycznym w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych

- c) 2005-2006, Uniwersytet w Białymstoku, adiunkt w Instytucie Historii na Wydziale Historyczno-Socjologicznym
- d) 1997 – 2005, oddelegowana przez MEN do pracy za granicą – dyrektor Zespół Szkół przy Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu
- e) 1991- 1997, Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku, asystent w Instytucie Historii

4. **Naukowe osiągnięcia** wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

- a) tytuł osiągnięcia naukowego: ***Batignolles 1842-1874. Edukacja Wielkiej Emigracji.***
- b) autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy:

Iwona H. Pugacewicz, *Batignolles 1842-1874. Edukacja Wielkiej Emigracji*, Warszawa 2017, Kasa im. Józefa Mianowskiego – Fundacja Popierania Nauki, Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Julian Dybiec, dr hab. Piotr Daszkiewicz, prof. PAN.

- c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Zasadniczym celem pracy wskazanej jako osiągnięcie naukowe była próba ukazania wielowymiarowości i całego skomplikowania polskiego – narodowego, a także francuskiego kształcenia synów Wielkiej Emigracji oraz próba uchwycenia w miarę

trwałych cech i elementów prowadzonego w podparyskiej szkole nauczania odnoszącego się do drugiego wychodźczego pokolenia polskiej diaspory. Opisanie Batigniolles jako jednej z najważniejszych i wiodących instytucji Wielkiej Emigracji to przedstawienie centralnej roli szkoły:

- w procesie unaradawiania „wypolszczonej”, najczęściej urodzonej poza macierzą młodzieży,
- w międzypokoleniowym przekazie polskiej kultury na emigracji,
- w jednoczeniu rozproszonej politycznie i terytorialnie diaspory,
- w budowaniu emigracyjnej tożsamości wychodźczej w oparciu o jej własne, wytworzone na Batignolles dziedzictwo kulturowe.

Przez szkołę polską w Paryżu - największą emigracyjną placówkę oświatową w dziewiętnastowiecznej Europie, która do ukazania się niniejszej pracy nie posiadała odrębnej monografii naukowej, przewinęło się około półtora tysiąca dzieci i młodzieży. Odpowiedzi na kluczowe dla całej pracy pytania o kształt i trwałość nabytego tam wykształcenia i wychowania, o wartości z nim związane, to próba ukazania całego szeregu działań mających na celu podtrzymanie polskiej tożsamości narodowej wśród wzrastających na tułactwie synów Wielkiej Emigracji, z tytułu nieposiadania wolnej ojczyzny zwanych „sierotami narodowymi”.

Szkoła polska na Batignolles działała we francuskiej rzeczywistości, z czego wynikała potrzeba badań komparatystycznych. Na ich podstawie próbowano odpowiedzieć na pytanie o dostosowanie emigracyjnej placówki do obcych wymogów organizacyjnych i programowych, ich adaptację do własnych potrzeb odnoszących się do narodowego nauczania, ale też, z drugiej strony, próbowano ukazać oddziaływanie Batigniolles na francuską edukację i szeroko pojmowaną tamtejszą kulturę.

Dotychczasowy stan badań nad dziejami polskiego szkolnictwa i wychowania na obczyźnie nie przedstawia się zadowalająco, co należy tłumaczyć znacznym rozproszeniem i niekompletnością źródeł najczęściej znajdujących się za granicą, barakiem ich wydań czy opracowań inwentaryzacyjno-katalogowych oraz stosunkowo późnym podjęciem tematu. Rozpoczęte dopiero na początku XX wieku przez Antoniego Karbowiaka studia (*Dzieje edukacyjne Polaków na obczyźnie*, Lwów 1910) rzadko znajdują kontynuatorów wśród grona współczesnych historyków czy pedagogów. Jeśli

już - wybrane zagadnienia, czy instytucje oświatowe traktowane są przyczynkowo, jako przykłady ilustrujące działalność wybitnych osób, grup społecznych czy instytucji nauki i kultury. Najpoważniejszą pracę, w znacznej części poświęconą batignolskiej placówce, wydał w 1962 r. emigracyjny nauczyciel historii Noe Gruss. Jego książka, o charakterze popularno-naukowym - *Szkoła polska w Paryżu*, traktowała emigracyjne dzieje placówki do czasów mu współczesnych, wpisując w nie, poza funkcjonowaniem wielkiego Batignolles, okres działalności szkoły przeniesionej w roku 1874 na ul. Lamandé.

Pomimo znacznego ubytku źródeł do dziejów Batignolles (duża ich część uległa rozproszeniu i zniszczeniu w wyniku przeprowadzek najpierw do Kórnika w 1874 roku, a następnie po odzyskaniu niepodległości - do Biblioteki Narodowej w Warszawie, której zbiory z kolei zdziesiątkowała wojna), zbiór tych, które zachowały się do naszych czasów przedstawia się imponująco. Największą skarbnicą wiedzy dla dziejów szkoły i biblioteki na Batignolles pozostaje niewątpliwie Biblioteka Polska w Paryżu, W skład znajdującego się tam archiwum szkoły wchodzi 24 pudła dokumentów pogrupowanych w ponad 330 teczkach oraz 30 ksiąg szkolnych, wskazanych dodatkowo w akcesjach. Poza wykorzystywaniem innych zespołów archiwalnych znajdujących się w na Wyspie św. Ludwika, niezwykle ważne okazały się być dokumenty zdeponowane w Archiwum Narodowym Francji, zarówno te odnoszące się do działalności polskich instytucji emigracyjnych działających w Paryżu, jak i tych francuskich i obcych narodowo (np. szkoła ormiańska, kolegia brytyjskie), z którymi porównywano batignolską placówkę, weryfikowano aktywność wychodźczej młodzieży w paryskich liceach i innych instytucjach i szkołach wyższych, w których polska brać emigracyjna funkcjonowała. Interesujące materiały, stanowiące ważne uzupełnienie badań, odnaleziono w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Paryżu, a także w wybranych polskich archiwach i bibliotekach (Archiwum Książąt Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Kórnicka, Archiwum Główne Akt Dawnych czy Biblioteka Narodowa w Warszawie). Pracę wzbogacono różnorodnymi źródłami drukowanymi zarówno o emigracyjne, polskiej jak i francuskiej proweniencji.

Historię edukacji w polskiej szkole na Batignolles ujęto w ośmiu rozdziałach poprzedzonych obszernym wstępem, w którym nakreślono podwaliny organizacyjno-kulturowe oświaty francuskiej, do których to uwarunkowań musiała się dopasować

emigracyjna szkoła. Opisując budowanie resortowej niezależności paryskiej administracji oświatowej zwrócono szczególną uwagę na kompetencje, strukturę i funkcjonowanie napoleońskiego Uniwersytetu, któremu podlegała wychodźcza placówka, wskazano na rolę jego znaczniejszych Wielkich Mistrzów- ministrów oświaty, których kontakty z emigracją okazywały się być kluczowe, omówiono działalność wybranych ministerialnych organów i różne rodzaje urzędowych kontaktów z obcymi narodowo instytucjami, a także strukturę samego szkolnictwa francuskiego, szczególnie na średnim poziomie nauczania, do którego była przyporządkowana batignolska szkoła. XIX-wieczne francuskie średnie nauczanie było zanurzone, w co najmniej dwa istotne dyskursy ideologiczne, stale towarzyszące funkcjonowaniu polskiej szkoły. Pierwszy dotyczył kwestii wpływów kościoła i laicyzacji, drugi – istotności humanistycznego kształcenia neoklasycznego i jego przystosowania do potrzeb diaspory. Uświadomienie ich ważności i oddziaływania na francuską oświatę i nauczanie stanowi podstawę zrozumienia szeregu francuskich reform dotyczących polskiej szkoły.

Rozdział pierwszy ukazuje świat Wielkiej Emigracji, jej ogólną liczebność, polityczne uwarunkowania oraz działalność naukową i instytucjonalną. Szczególnie istotnym, dotychczas niepodjętym wyzwaniem, wydawało się być oszacowanie populacji w wieku szkolnym, a także opisanie aktywności kulturalno-oświatowej Wielkiej Emigracji, w tym analiza początków kształcenia i wychowania na wychodźstwie.

W rozdziale drugim zaprezentowane zostały wyobrażenia wychodźców o koniecznej poza granicami macierzy edukacji dla emigracyjnych dzieci i młodzieży oraz pierwsze pomysły, programy i instrukcje odnoszące się do planowanej szkoły. Zderzenie wizji narodowego kształcenia z francuską i wygnańczą rzeczywistością, jak wynika z dalszych rozważań, przerosło wyobrażenia i sam zamysł organizacyjny szkoły.

Rozdział trzeci opowiada o jej budowaniu i zmianach organizacyjnych, o kolejnych modelach nauczania w skróconym kontekście historycznym i w odniesieniu do realiów paryskich. Dopiero na tle tak nakreślonych losów emigracyjnej szkoły podjęto bardziej szczegółowe, analityczne badania odnoszące się - w rozdziale czwartym - do całego skupionego wokół placówki środowiska szkolnego. W ramach jego polsko-francuskiej struktury scharakteryzowano zarządców polskiego instytutu i ich skuteczność oraz sprawność funkcjonowania w dwukulturowej polsko-francuskiej rzeczywistości,

dyrektorów – ich realną władzę i kompetencje w porównaniu z paryskimi instytutorami i prowizorami stojącymi na czele wiodących szkół francuskiej stolicy. W sumie badaniami prozopograficznymi objęto grupę 224 polskich i francuskich nauczycieli na co dzień pracujących z młodzieżą nie tylko charakteryzując ich dorobek naukowy, ale ukazując także ich pozaszkolne zainteresowania, horyzonty myślowe i oddziaływanie środowiskowe.

Młodzież szkolna, jako najistotniejszy podmiot rozważań została scharakteryzowana pod względem jej wieku i liczebności. Opisano zasady przyjmowania uczniów do szkoły, dokonano charakterystyki środowiskowej z uwzględnieniem francuskiego kontekstu wychowania domowego w przypadku rodzin mieszanych, z których wywodziła się zdecydowana większość uczniów, geograficznego kontekstu przyjęć do paryskiej szkoły oraz odtworzenia rodzinnego statusu materialnego uczącej się w niej młodzieży. Na podstawie różnorodnych źródeł odtworzono charakterystykę uczniowskiej społeczności: stan jej wiedzy w momencie przyjęcia do Batignolles, system wartości i postawy wyniesionych z domu oraz zachowania przejawiane w procesie kształcenia.

Rozdział piąty ukazuje żmudną pracę w dziedzinie kształcenia narodowego, formalne kształtowanie polskiej tożsamości na podstawie rozmaitych programów i metod nauczania. Rozważania rozpoczęte od refleksji nad kształtującym się systemem wartości i modelem emigracyjnego wychowania oscylują wokół dwóch głównych osi tematycznych: nauczania języka ojczystego, który dla większości był *de facto* językiem obcym oraz „wyuczenia miłości do nieznannej ojczyzny” poprzez naukę polskiej historii, obyczajów i tradycji. Tak odtwarzaną dydaktykę emigracyjną konfrontowano z realiami i wymogami programowo-metodycznymi francuskiej Sorbony narzucającej polskiej placówce przede wszystkim formalne ramy całego procesu kształcenia.

Sferze mniej oficjalnej - edukacji pozaszkolnej, choć w znacznym stopniu dziejącej się również w murach Batignolles, poświęcono rozdział szósty. Tutaj na ponad stu pięćdziesięciu stronach opisano przysłowiowy czas wolny młodzieży, którego w zasadzie na Batignolles nie było. Niedziele, święta, wakacje, przerwy rekreacyjne czy obowiązkowe spacerki bardziej pełniły funkcje naukowo-poznawcze i dyscyplinująco-wychowawcze niż te rozrywkowe związane z regeneracją sił i odpoczynkiem, wszak

nauka nie była uważana za żadną pracę, a pobyt na wygnaniu nie pozwalał myśleć o przyjemnościach.

W kulturę odświętną polskiej szkoły wpisywały się uroczystości kościelne i narodowe na czele z tak zwanym polskim świętym, obchodami powstania listopadowego, a potem kolejnych, ceremonialnymi pochówkami wszystkich uznanych emigracyjnych osobistości, rozliczne uroczystości okolicznościowe polskie i francuskie, a także z czasem wypracowane własne tradycyjne obchody i święta. Z wyjątkowym patosem celebrowano, wzorem całej Francji, zarówno w rodzimej szkole, w liceum Bonaparte, do którego uczęszczali polscy uczniowie, jak i na Sorbonie zakończenia kolejnych lat szkolnych, na których przemawiali wybitni politycy i intelektualiści, przyznawano wyróżnienia i nagrody. Odświętna i nieformalna edukacja narodowa poszerzała i utrwalała zdobytą na szkolnych lekcjach wiedzę, konfrontowała propolskie postawy z francuską i emigracyjną rzeczywistością, wypracowywała kanon postaw i zachowań godnościowych emigracyjnych dzieci i młodzieży w odniesieniu do instytucji i środowisk z nią konfrontowanych, świadczyła o żywotności całej Wielkiej Emigracji.

Rozdział siódmy to swoista weryfikacja rezultatów wychowawczych w krótkiej perspektywie czasowej. Na ile udało się wykształcić miłość do nieznannej dalekiej macierzy, braterstwo (w imię lansowanej przez Napoleona III „zasady narodowościowej”) z innymi walczącymi o odrodzenie czy zjednoczenie własnej ojczyzny, poczucie solidaryzmu społecznego z poszkodowanymi w wyniku klęsk żywiołowych - na tak postawione pytania próbowano odpowiedzieć konfrontując wychowanków Batignolles z dziejącymi się na ich oczach wydarzeniami i polityką. Próbowano ocenić ich stosunek, zainteresowanie, skalę faktycznego zaangażowania w rozgrywające się na ziemiach polskich wydarzenia związane z 1846 rokiem, zaangażowania w Wiosnę Ludów, wojnę krymską i włoskie *risorgimento*, w powstanie styczniowe, kwestię zjednoczenia Niemiec, w wojnę francusko-pruską i Komunę Paryską. Skala zainteresowania i przekonanie młodzieży o jej sile oddziaływania i sprawczości pozwalają na sformułowanie śmielszych wniosków odnośnie jej „romantycznego misjonizmu”, w którym ta została wychowana. Wyraźnie rysujące się batignolskie przekonanie, że w ogólnoludzkim postępie zadaniem młodzieży jest jej czynne uczestnictwo, szczególnie w zrywach polityczno-narodowych, było warunkowane

wcześniejszym przeniesieniem na obecne pokolenie takich cech Wielkiej Emigracji, jak duch poświęcenia i heroizm, wiara w aktywne braterstwo i sprawiedliwość dziejową.

Ostatni, zamykający rozważania rozdział ósmy to próba uchwycenia poziomu trwałości oraz skuteczności trwającego średnio przez sześć–dziewięć lat emigracyjnego kształcenia i wychowania poprzez pryzmat kontaktów absolwentów Batignolles ze swoją dawną *alma mater*, już po jej opuszczeniu. Nie tylko próbowano ów poziom ocenić odwołując się do działalności Stowarzyszenia Byłych Uczniów Polskiej Szkoły i innych organizacji, ale też przedstawiono dalsze wybory życiowe w odniesieniu do życzeń i intencji samych ojców szkoły, potrzeb zniewolonej ojczyzny i chylącej się ku upadkowi Wielkiej Emigracji.

Opisanie awansu społecznego drugiego pokolenia polskiej diaspory zostało ujęte w formę szkicu problemowego, uzmysławiającego historyczny sukces szkoły. W zakończeniu, starano się przedstawić dalsze możliwości i perspektywy badawcze nad losami batigniołskiej emigracji ze szczególnym podkreśleniem jej wkładu w rozwój gospodarki, kultury, polityki Francji, Polski, Europy i świata.

Szkołę narodową na Batignolles znała doskonale cała emigracja, polskie elity pod zaborami, znał ją Paryż i francuscy polonofile, działacze oświaty i pedagodzy. Była ona wielkim polskim sukcesem, realizującym przez ponad trzydzieści lat pokładane w niej nadzieje kulturalno-oświatowe - unaradawiania „emigracyjnych Francuziów”, ale też zapewniała im swego rodzaju komfort psychiczny polskiego spełnienia narodowego na obcej ziemi, spokój wewnętrzny wynikający z czynnego i swobodnego uczestnictwa w życiu polskiej diaspory. Ukazanie jej złożonej roli w procesie naukowo-wychowawczym na rzecz wyrobienia i utrzymania polskiej tożsamości narodowej wśród półtora tysięcznej rzeszy urodzonej i wychowywanej na Zachodzie młodzieży wydaje się być najważniejszym osiągnięciem niniejszej dysertacji.

Szkoła pełniła ważne funkcje jednoczące i podnoszące prestiż całej polskiej diaspory czyniąc własną emigrację Wielką, chociażby poprzez fakt otwartej rywalizacji z najlepszymi placówkami Francji i Paryża, poprzez bycie jej sztandarową instytucją w dziedzinie edukacji i kultury.

Emigracyjne kształcenie bazowało na trzech wzajemnie przenikających się kręgach kulturowych: na nauczaniu klasycznym opierającym się o wykładnię antyczną,

tym francuskim - zgodnym z polityką państwową i francuską racją stanu oraz polskim narodowym. Przeciętny batigniolczyk, wykształcony na bazie europejskiej kultury klasycznej, w emigracyjnym duchu umiłowania polskiej narodowości, doskonale przygotowany do życia i dalszej nauki na Zachodzie, miał szerokie możliwości wyboru dalszej trajektorii życiowej. Analizując zmienne losy szkoły i siłę jej oddziaływania na postawy i charaktery wychowywanej w niej młodzieży nieustannie odwoływano się do hierarchii ważności dwóch jej ojczyzn: tej codziennej – francuskiej, adoptowanej i tej prawdziwej polskiej, zupełnie nieznannej. Ukazanie świadomie kształtowanej biwalencji kulturowej batignolskiej działy to próba zrozumienia i wyjaśnienia jej życiowych wyborów i oceny trwałości polskiego wychowania, to również próba przesunięcia całego dyskursu naukowego w sferę rozważań socjo-historycznych.